

Олександр СКОПНЕНКО

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
вул. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна
Електронна пошта: samarivskyj@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6814-5041>

ПІДЛЯСЬКІ ГОВІРКИ ТА НОВА УКРАЇНЬСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА: ДИВЕРГЕНЦІЯ, КОНВЕРГЕНЦІЯ, КОНФРОНТАЦІЯ?

У статті розглянуто процеси конвергенції та дивергенції говірок Північного Підляшшя (Польща) і нової української літературної мови наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст. Підляські говірки належать до периферійних діалектних систем старожитнього північного наріччя української мови. На території ареалу нова українська літературна мова тривалий час була неактивною, оскільки після Другої світової війни офіційно носії підляських говірок були визнані білорусами. Це сприяло вживанню в ЗМІ та національно-культурних організаціях названої національної меншини нової білоруської літературної мови. Від кінця 1980-х рр. на Північному Підляшші виникає український культурний рух, нова українська літературна мова стала конкурувати з білоруською за право виконувати емблематичну функцію для розгляданої меншини. Нині частина носіїв підляських говірок має білоруську ідентичність, частина — українську. Мовна свідомість більшості діалектоносіїв нечітка, тривають активні процеси їхньої полонізації. Між діалектоносійми з різними ідентичностями (білоруською та українською) точаться гострі дискусії щодо ролі й місця підляських говірок у мовному ландшафті Центральної та Східної Європи.

Тексти, написані підляськими говірками, мають стати важливим джерелом для характеристики мовної свідомості діалектоносіїв і соціолінгвістичної характеристики діалектного простору загалом. Уживання діалектних виражальних засобів у художній творчості й публіцистиці виконує охоронну функцію, а також підштовхує деяких носіїв цих говірок порушувати питання про кодифікацію так званої підляської літературної мікромови. Оформлення сталої практики літературної мікромови залежить від багатьох позамовних чинників, які поки що не склалися на Підляшші. Якщо на основі підляських говірок у майбутньому зможе виникнути літературна мікрмова, то вона стане ще одним ідіомом української діасистеми.

Ключові слова: українські діалекти, нова українська літературна мова, Підляшшя, мовна свідомість, соціолінгвістика, ідентичність, кодифікація.

Цитування: Скопненко О. Підляські говірки та нова українська літературна мова: дивергенція, конвергенція, конфронтація? Мовознавство. 2025. № 3. С. 50–66. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2025-3-003>

Citation: Skopnenko O. (2025). Podlaski hovirky ta nova ukrainska literaturna mova: dyverhentsiia, konverhentsiia, konfrontatsiia? [Podlasie dialects and the new Ukrainian literary language: divergence, convergence, or confrontation?]. *Movoznavstvo*, (3), 50–66. [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.33190/0027-2833-342-2025-3-003>

Стаття опублікована за ліцензією CC BY-SA 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>)

Поняття ядра та периферії належать до мовних універсалій, без яких не можна провадити сучасних досліджень в ареалогії, адже генезу та зумовленість функціонування багатьох явищ у суміжних діалектних системах можна зрозуміти тільки через призму такої стратифікації лінгвального простору. Звичайно, лише на підставі аналізу самого мовного матеріалу за допомогою методів діалектології чи порівняльно-історичної лінгвістики не можна пояснити співвідношення між ядерною та периферійною частинами діалектного континууму. Для такого тлумачення потрібно використовувати міждисциплінарний підхід із залученням інструментарію історіографії, соціолінгвістики, культурології, соціології, етнопсихології, політології. У царині мовознавства взаємодію та взаємовідштовхування ядра і периферії важливо досліджувати в координатах діалектології, історії мови, глотогонії, історії літературної мови, соціолінгвістики, мовного планування, мовної політики та ін.

Ядро та периферія — феномен, у якому виявлено асиметрію мови в різноманітних аспектах. На думку С. Карцевського, який, напевно, перший використав терміни *мовна симетрія* та *асиметрія* (1929) ще в працях Празького лінгвістичного гуртка, «мова функціонує між двома полюсами, які можна визначити як загальне та окреме (індивідуальне), абстрактне та конкретне. З одного боку, мова має слугувати засобом спілкування між усіма членами лінгвальної спільноти, а з другого боку, вона має також служити для кожного члена цієї спільноти засобом самовираження, і хай які будуть “соціалізовані” форми нашого психічного життя, індивідуальне не може бути зведене до соціального. Семіотичні значущості мови будуть неодмінно мати віртуальний і, відповідно, загальний характер, для того щоб мова залишалася незалежною від настроїв індивіда та від самих індивідів»¹ [Karcevskij : 88]. І хоч С. Карцевський, пишучи наведені рядки, розглядав мову як семіотичний механізм, гадаємо, можна розвинути цю думку стосовно дихотомії діалект — літературна мова. Згадане функціонування мови може бути ускладнене послабленням серед носіїв аксіологічної шкали ядра в периферійних масивах, які, перебуваючи в силовому полі ядра, виявляють тенденцію до різновекторних траєкторій. Інакше кажучи, на периферії етномовного простору не тільки інші відношення з ядром у плані структури (якщо брати за вихідний пункт дані периферії), а й інша конфігурація аксіологічних координат у мовців.

Вивчення асиметрії у співвідношенні означуваного та означувального (у сфері системи, структури та функціонування) має досить поважну традицію у вітчизняній лінгвістиці, а от про *динамічну асиметрію*² в контексті спільної історії нової української літературної мови та розвитку діалектного простору мовознавці пишуть мало. При цьому, гадаємо, саме динамічна асиметрія української мови та її окремих діалектних масивів, а також формування особливого типу співвідношення ядра та периферії українського діалектного континууму найліпше можуть описати проблему існування різних літературних мов (або принаймні спроб їх створення) на українській діалектній основі (діасистемі). Дослідження такого типу мають урахувати також осо-

¹ У статті цитати з іншомовних праць подано в нашому перекладі українською мовою (якщо не зазначене інше), приклади з текстів, написаних діалектом (різними графіками), наведено без змін.

² Під цим терміном розуміємо нерівномірність розвитку окремих сторін мови, зокрема й незбіжність розвитку діалектних систем і літературної мови в плані взаємодоповнювання, а не конфронтації.

бливості мовної свідомості діалектоносіїв, оскільки від її стану великою мірою залежить і потенціал сприйняття / розвитку літературної мови в певній суспільній страті. Мовну свідомість не варто розглядати як щось нерозривне й чітке, особливо в контактних зонах, у її складі також існує ядро та периферія, на формування яких впливають різні чинники [див.: Селігей]. Найточніші відомості про специфіку мовної свідомості певної страти, етносу чи нації загалом можна отримати під час соціолінгвістичних опитувань. Утім, про мовну свідомість діалектоносіїв у наш час можуть свідчити й оригінальні писемні джерела, спеціально створені не лише з використанням окремих діалектизмів, а часто взагалі на базі окремих говірок. Ідеться про свідоме конструювання текстів з діалектизмами або цілком засобами діалекту як акт культурного творення й демонстрації унікальності мовної групи, свідоме відштовхування від інших ідіомів, якими володіє текстотворець, спеціальне підкреслювання в тексті інтенції «Ми — це не Вони» як засновку для протиставлення Іншому. Таке свідоме конструювання спирається на викристалізовану (звичайно, різною мірою) мовну свідомість текстотворця, параметри якої й може встановити дослідник, уважно вивчаючи засоби та методи текстотворення. Наскільки такий конструкт має під собою підстави — питання іншого порядку, на яке треба шукати відповідь. Вивчення мовної свідомості на конструйованому мовному матеріалі, звісно, зорієнтоване тільки на вершину процесів, оприявлену в тексті, і висновки, здобуті під час такого дослідження, не можна поширювати на всіх носіїв ідіому текстотворення апіорі, оскільки текст передусім характеризує його творця, незалежно від того, що декларує сам автор. Свідоме «непрофанне» конструювання тексту поза суто утилітарним щоденним побутовим використанням, виразно зорієнтоване на досягнення певної мети (ідеологічної, культурної, художньої), — це не тільки бажані для суб'єкта зміни в мові (наприклад, у доборі певних елементів), а й модифікація (символічна чи реальна) функціонування. За словами В. Г. Гака, свого часу Ш. Баллі писав, що нове в мові більше залежить від того, хто чує, ніж від того, хто промовляє, оскільки саме слухач дає згоду на засвоєння й наступне поширення мовної інновації [Гак : 287]. Це означає, що кінцевий результат функціонування розглянутих текстів цілком залежатиме від настанови адресатів повідомлень. Реакцію адресатів визначають соціокультурні обставини використання текстів.

За жодних умов не можна ставити знака рівності між діалектом і текстом, написаним діалектом, оскільки автор такого тексту, сам того не усвідомлюючи, конструює щось під впливом літературної мови (сильнішого ідіому), хай навіть і заперечуючи це. Питання, наскільки згадані тексти є відбиттям мовної свідомості групи носіїв узагалі, а не окремих її представників, виходить за межі нашого дослідження, оскільки може бути вирішене тільки за допомогою глибинного аналізу великого масиву анкетних даних мовної поведінки окремої страти. Наскільки нам відомо, у соціолінгвістиці таких студій не провадили. Важливий сам факт застосування діалектних систем поза межами говіркового середовища — у сфері писемної мови. Це дає змогу показати механізм опірності ідіому в складних умовах, коли за діалектом природно закріплено тільки усну сферу побутування. Навіть простим оком помітно, що з початком глобалізації та лібералізації в країнах Центральної та Східної Європи (від початку 1990-х рр.) кількість літератури, написаної діалектами, зростає великими темпами. Своєрідний вибух таких текстів відбувся через бурхливий розвиток соціальних мереж та інтернетної комуніка-

ції взагалі, які дають змогу активним діалектоносіям не лише гуртуватися довкола ідеї спілкування діалектами поза межами традиційного поширення, а й прищеплюють ідеї можливості паралельного функціонування кількох літературних мов на одній території. І в цій течії на території України, Білорусі, Польщі, Словаччини текстів, спеціально створених за допомогою українських діалектних засобів, нині з'явилося істотно більше, ніж це було в добу комуністичного правління. В умовах тоталітаризму й авторитаризму діалект у публічному просторі був стигматизований, що й досі позначається на сприйнятті в суспільстві говіркових форм як елементів нижчої культури. Таке ставлення до діалектних елементів — наслідок імперського прагнення до уніфікації культури, перейняте в часи колоніальної залежності. Проте саме в попередній період розвитку українські діалекти мали більшу комунікативну потужність, хоч і не були допущені до офіційної сфери, бо демографічна ситуація в усіх діалектних зонах була значно кращою, ніж тепер, а урбанізація не набула спустошувального характеру. Тому доцільно розглядати прагнення до використання діалекту у функції літературної мови як вияв охоронної функції локальної лінгвокультури.

У мовознавстві термін *дивергенція* здебільшого використовують, щоб позначити розходження певних ідіомів, а *конвергенцією* називають зближення діалектних масивів. У нашому контексті ми оперуватимемо цими поняттями для вивчення відштовхування й притягання підляських говірок і сучасної української літературної мови, які з погляду соціолінгвістики можна назвати окремими ідіомами, хоч, певна річ, у координатах мовної історії це непорівнянні величини. Г. Пауль зауважував, що «сукупність узусів, яку описова граматики називає мовою, становить просто абстракцію, що не має відповідності в реальній дійсності, а тому, досліджуючи мовні процеси, ми взагалі не маємо права рахуватися з нею. Зрозуміло, що загальнонародна мова³ і поготів є абстракцією. Вона становить не комплекс якихось реальних фактів, реальних сил, а лише ідеальну норму, що встановлює, як треба говорити» [Paul : 266]. Наше завдання — показати, як цю «ідеальну норму», тобто сучасну українську літературну мову, трактують провідники ідеї закріплення підляських говірок у ролі літературної мови.

Говірки Підляшшя (інша назва — надбузько-поліські говірки) побутують у Польщі на лівобережжі Західного Бугу, тягнуться вздовж нього смугою завширшки 40–50 км аж до р. Нарва, за якою починається білоруський діалектний простір. Ареал належить до периферії українського етномовного простору через свою архаїчну структуру [див.: Бевзенко : 206–208; Лесів : 279–292, 409–412; Sajewicz; GPP], історію формування, сприйняття інновацій, що зароджувалися на територіях, які лежать на південь від регіону. Коли говоримо про Підляшшя, маємо на увазі північну його частину, бо з південної по Другій світовій війні були виселені носії говірок, які мали українську ідентичність, а в районах з розмитою самосвідомістю автохтонне східнослов'янське населення залишилося. У післявоєнний період у Підляському воєводстві активно прищеплювалася білоруська ідентичність серед усього східнослов'янського населення. Нині на території

³ Термін *Gemeinsprache* (букв. 'спільна мова'), який використовує Г. Пауль, відтворюємо відповідником *загальнонародна мова*, прийнятим в українській лінгвістиці. Проте внутрішня форма *Gemeinsprache* в німецькій мові не містить образу єдиного народу, породжує асоціативні зв'язки, що більше корелюють з поняттям спільності, ніж народу.

Південного Підляшшя носіїв автохтонних українських говірок немає. Надбузько-поліський діалектний масив через потужні міграційні й асиміляційні процеси набув ознак простору, що тане, потужність ідіому згасає, особливо починаючи з 1980-х рр.

Якщо використовувати не координати діалектології, а широкі рамки вітчизняної гуманітаристики взагалі, можна помітити, що згаданому ареалові припадає замало уваги. Це своєю чергою призводить до перекручень і плутанини в загальному сприйнятті інформації про названий говірковий масив. Наприклад, у дисертаційних дослідженнях вітчизняні науковці не завжди правильно диференціюють білоруські та українські мовні елементи з цього регіону, у якому сходяться ізоглоси двох суміжних етнолінгвальних просторів. Це відбувається тому, що для ілюстративного матеріалу часом використовують діалектологічні джерела, які не показують такої диференціації. У загальноукраїнському масштабі майже невідомий і неоприятний український культурний рух на Підляшші між двома світовими війнами. Не можна визнати задовільним і засвоєння в Україні інформації про твори оригінальної художньої літератури, написані підляськими говірками в різні періоди (тексти М. Янчука, С. Сидорука, І. Киризука, С. Сачко, Ю. Гаврилюка, Ж. Жабінської, Я. Максим'юка, Є. Рижик, Ю. Королько, М. Сарнацької та ін.). Навіть для українських філологів існування художньої літератури підляськими говірками тривалий час залишалося маловідомим. І такий стан знань історично зумовлений розвитком української гуманітарної науки в другій половині ХХ ст., що була обмежена колом дозволених тем і проблем, поза які не можна було вийти. Скажімо, Ф. Т. Жилко в «Нарисах з діалектології української мови» (1955) писав: «Ці говори⁴ (західнополіські. — О. С.) безпосередньо були пов'язані з говірками на правобережжі р. Західного Бугу, так званими підляськими, які після Великої Вітчизняної війни внаслідок репатріації місцевого населення зникли як окрема діалектна група» [Жилко : 85]. При цьому науковець у примітці додає, що етнографічна й мовна «межа українського і польського народів тепер цілком збігається з державним кордоном», покликаючись на працю С. Урбанчика «Zarys dialektologii polskiej» (1953). Ф. Т. Жилко у своїй праці неначебно ставив знак рівності між діалектним масивом Південного Підляшшя та підляськими говірками взагалі, що, звичайно, не так, бо ареал підляських говірок простягається далі на північ. Певна річ, у час написання праці по-іншому автор і не міг учинити, адже до лібералізації суспільного життя, а потім і до відносних наукових свобод, що не забороняють бачити реальне, було ще далеко.

Останнім часом науковці стали активно вивчати художню спадщину регіону, пов'язану з українською літературою. Багато для цього зробив В. П. Яручик, який у своїх працях розглядає і творчість окремих підляських письменників, що пишуть підляськими говірками (і літературною мовою), і робить загальні огляди українського літературного процесу в Польщі, залучаючи й відомості про літераторів Підляшшя [див.: Яручик 2009; Яручик 2010]. Т. Карабович і В. П. Яручик надрукували у співавторстві статтю під красномовною назвою «Українська література на Підляшші: від говірки до літературної мови», у якій підкреслюють засадничу роль підляських говірок у плеканні місцевої української літератури. «Українське літературне середовище Підляшшя на порозі свого дебюту писало українською говіркою

---

⁴ За сучасною термінологією — говірки.

та вважало себе частиною українських громадсько-культурних структур із середини 1980-х, [але] не одразу було свідоме своєї української національної належності. Воно також не декларувало своєї належності до українців у Польщі як до національної меншини», — констатують дослідники [Karabowicz, Jaruczyk : 84–85]. Спочатку письменники, які послуговувалися підляськими говірками, друкували свої твори в білоруському тижневику «Ніва», були членами Білоруського громадсько-культурного товариства, яке діяло на Підляшші з 1956 р., входило до білоруської літературної організації «Белавежа», що дозволяло бути членами Спілки польських письменників. Зі згаданою організацією та газетою була пов'язана група письменників, які користувалися «підляською говіркою, винесеною з рідної хати, оскільки не знали білоруської літературної мови. Свої твори до “Ниви” надсилали по-українському, або, як тут на Підляшші казали після 1945 р., “простою мовою” чи “по-своєму”». Це були І. Киризюк (1949 р. н.) та С. Сачко (1955 р. н.). Редакція «Ниви» тексти, написані говіркою, друкувала в запису білоруською мовою [там само]. Власне від цих текстів і починається вхідження підляських говірок у контекст сучасної української літератури та літературної мови.

Оскільки аж до кінця 1980-х рр. білоруська ідентичність, на відміну від української, була активно підтримувана в ПНР серед носіїв східнослов'янських говірок, то сучасну білоруську літературну мову вивчали в деяких середніх школах регіону і використовували в роботі білоруські культурні організації. Певна річ, панівною мовою в регіоні була польська. На Підляшші ідентичність населення не визначають за мовним критерієм. Тут засадничу роль відіграє віровизнання, і не має значення, чи хтось активний вірянин, чи байдужий до релігії. До уваги беруть виховання в певному середовищі. Як зазначають сучасні польські дослідники, місцеве населення визнає католиків в околицях Соколів і Дубрави за поляків, хоч вони послуговуються білоруськими говірками. Православних з-під Більська чи Сім'ятич уважають за білорусів, хоч їхня говірка явно українська. Трапляється іноді так, що хтось розмовляє польською мовою, але його зараховують до білорусів, а походить ця людина з родини, яка користується українською говіркою (AGWB : 10). Поширення української ідентичності, поява серед автохтонного населення текстів, написаних власне сучасною українською літературною мовою, припадає на початок 1990-х рр. Відтоді між прихильниками білоруської та української ідентичності серед носіїв українських говірок періодично спалахують баталії в місцевих ЗМІ. За переписом населення Польщі 2011 р., на Підляшші українцями визнано себе 2700 осіб [Лабович 2017], хоч носіїв надбужько-поліських говірок набагато більше.

Говірки Підляшшя неоднорідні, ті, що займають простір, на північ від р. Нарва, безперечно, належать до білоруського діалектного простору, про що свідчить детальне вивчення ізоглос та інших матеріалів «Атласу східнослов'янських говірок Білосточчини» (AGWB). Мовний, історичний та ін. матеріали дозволяють цілком переконливо стверджувати, що ареал сучасних підляських говірок сформувався на базі систем, які зазнали впливу у XII–XIII ст. говірок південного, галицького типу. У сучасних підляських говірках немає характерних фонетичних рис, які виникли під дією балтського субстрату (акання, дзекання, цекання). Основні особливості цього діалектного ареалу витворилися на Підляшші, проте їхня південна генетична основа в багатьох випадках визначала напрями наступного мовного розвитку.

Вивчення говірок Підляшшя розпочалося в другій чверті XIX ст. З того часу й до початку XX ст. опубліковано значну кількість фольклорних та етнографічних матеріалів, зібраних на території згаданого говіркового масиву. Багатьма цінними матеріалами ми завдячуємо М. В. Довнар-Запольському, Ю. Ф. Крачковському, П. П. Чубинському, О. Кольбергові. Великий внесок у вивчення говірок наприкінці XIX — у першій половині XX ст. зробили П. О. Бобровський, К. М. Михальчук, Ю. Ф. Карський, М. М. Дурново, М. М. Соколов, Д. М. Ушаков. У XX — на початку XXI ст. цей ареал вивчали Ю. Тарнацький, Л. Оссовський, В. Курашкевич, К. Дейна, Ю. Гаврилюк, С. Небжеговська-Бартмінська, Г. Л. Аркушин, П. Ю. Гриценко, І. Ігнатюк, А. Дудек-Шумігай, К. Пастусяк, Ю. В. Громик та ін. дослідники. Для висвітлення різних аспектів сучасного стану підляських говірок та їхнього минулого важливе значення мають праці М. Саєвича, Ф. Чижевського, М. Лесева, Ю. Гаврилюка, Ю. І. Бідношиї, А. Ю. Яворського, М. М. Ткачук. В українській діалектології еталонними за повнотою фіксації та опису сучасних підляських діалектних систем стали розвідки Г. Л. Аркушина [Аркушин 2007; Аркушин 2022]. Дослідник запровадив у науковий обіг багато цінного мовного матеріалу, зібраного впродовж кількох десятиліть під час діалектологічних експедицій.

Широкий аналіз особливостей розвитку культури й літератури носіїв підляських говірок подано в передмові «Прогулянка підляськими стежинами письменства», що вміщена в ґрунтовній антології «Країна свого слова» (2023) (Країна). Ю. Гаврилюк — упорядник видання й автор вступу — зібрав у праці знакові тексти авторів-підляшан, які творять свої тексти місцевими говірками й новою українською літературною мовою. Уміщені твори заслуговують на окреме дослідження літературознавчого й лінгвістичного характеру, адже такі розвідки, крім усього іншого, допоможуть простежити процеси дивергенції й конвергенції в цьому крайньому північно-західному ареалі поширення українських говірок. Уживання українських західнополіських ідіомів (або їхніх елементів) у художній літературі глибоко досліджують В. П. Яручик [Яручик 2009; Яручик 2010], Ю. В. Громик та А. Ю. Яворський [Яворський; Громик, Яворський]. М. М. Ткачук, беручи до уваги використання підляських говірок у художніх текстах, порушує питання, чи можна цей ідіом кваліфікувати як літературну мікромову [Ткачук]. На нашу думку, поки що важко ствердно на це відповісти, адже для оформлення сталої практики літературної мікромови потрібен тривалий час, міцна традиція та певна комунікативна потужність, яка залежить від багатьох позамовних чинників. Якщо ж на основі підляських говірок і виникне літературна мікрмова, то вона стане ще одним ідіомом української діасистеми.

Останнім часом проблему становлення ідентичності носіїв підляських говірок крізь призму соціолінгвістики та соціології активно вивчають польські дослідники, як-от: А. Єкатеринчук, А. Нікіторович, Є. Саданович, Р. Висоцький та ін. А. Єкатеринчук зауважує, що нині постала гостра потреба глибше вивчити зміни «православної спільноти Підляшшя. Це особливо важливо напередодні чергового перепису населення та житла 2021 р. (стаття побачила світ 2019 р. — О. С.), під час якого респондентів знову запитують, між іншим, про рідну мову та національність» [Jekaterynczuk : 41]. За результатами перепису 2021 р., у Польщі належність до української національності задекларувало 82,4 тис. осіб, серед них лише близько 46 тис. обрало українську ідентичність, подвійну польсько-українську самосвідомість — понад

34 тис. Належність до білоруської національності засвідчило 56,6 тис., православними себе визнало 151 648 осіб [Сподарик]. Перепис охопив усіх людей, які проживають у Польщі, незалежно від громадянства.

Незважаючи на чималу кількість розвідок, присвячених підляським говіркам, проблемам становлення ідентичності діалектоносіїв цього ареалу, питання конвергенції, дивергенції та конфронтації розгляданого масиву щодо нової української літературної мови ще тільки починають окреслювати [Ткачук], оскільки власне в наш час, у добу новітніх комунікаційних технологій, українська літературна мова як самодостатнє й унікальне явище може бути приступна в інформаційному просторі поза межами України, що дає змогу використовувати образ цього ідіому в різних культурних проєктах.

Гострота такої конфронтації в усвідомленні деяких груп автохтонів регіону досить помітна. Тут лишаємо осторонь проблему, чи така позиція конвертується в бодай якусь помітну потужність ідіому, а також, наскільки викладені в цитованих працях статистичні дані верифіковані. Для нашого розгляду важливо показати, що саме факти діалектних систем у процесі порівняння (зіткнення) з літературною мовою можуть бути поштовхом до змін у мовній свідомості діалектоносіїв, а через це спонукатимуть до наступної дивергенції діалектного масиву та основного діалектного простору. Яскравий приклад — діяльність журналіста, багатолітнього працівника радіо «Свобода» та культурного діяча Я. Максим'юка⁵, який, обстоюючи білоруську ідентичність носіїв, розгорнув активну роботу з так званої нормалізації підляської (мікро)мови. Білоруська редакція радіо «Свобода» стала своєрідним майданчиком (приблизно до 2020 р.) для популяризації Максим'юкових ідей. На думку журналіста, існування такої мікромови це вже dokonаний факт: «І Нове Березово, і Кнориди лежать у базовому діалектному ареалі, на основі якого виникла нормалізована підляська (мікро)мова⁶» [Maksimjuk 2014b : 156]. В інтерв'ю він зауважив: «Демографічні шанси, що підляські білоруси виживуть з підляською і білоруською як повноправними мовами ЗМІ та культури, сьогодні в чотири рази більші, ніж шанси виживання тільки з білоруською мовою» [Шупа].

Я. Максим'юк так розповідає про «процес роботи над мікромовою»: «На жаль, 2004 р. в Білостоці це зрозумів тільки мій брат Олександр, у якого, як і в мене, — математична освіта. І він мені допоміг, хоч за характером він чорний песиміст і в жодний порятунок не вірить... Було, певна річ, страшно виступати з публічним радикальним постулатом піднести підляську мову в ранг "літературної" мови білорусів на Підляшші, бо ж ми обидва чудово розуміли, з якими стереотипами доведеться зіткнутися, і усвідомлювали, що ветерани-борці білоруського руху, які вже назбирали багато медалей і орденів за свою боротьбу, не підуть ще раз у нацменшинні шанці, щоб тестувати нову зброю. Але моя дружина, коли я їй розповів, у яку воєнну кампанію я зібрався, сказала мені щось на кшталт — "я тобі вже давно хотіла була сказати, щоб ти взявся за нашу мову й кинув випивати вихідними" — і я зрозумів, що відступитися вже не зможу... Цим двом особам, моему братові Олександрю й моїй дружині Галині, підляський народ передусім завдячує, що має тепер солідну граматику своєї мови та елегантну абетку, через яку до кінця світу нам будуть заздрити не тільки поляки, а й німці з французами» [там само].

⁵ Народився 1958 р. в с. Ляхи Гайнівського повіту Підляського воєводства.

⁶ У цитованому білоруському тексті Я. Максим'юк послідовно використовує термін у такому графічному оформленні: *(мікра)мова*.

На погляд Я. Максим'юка, у підляських гмінах під час перепису (ідеться про перепис 2011 р.) білорусами записали себе 46,4 тис. осіб (95 % від усіх білорусів у Польщі), серед них 39,9 тис. назвали рідною мовою білоруську. Проте після математичних дій (не знаємо, щоправда, яких) Я. Максим'юк доходить висновку, що носіїв власне білоруських (гродненських, середньобілоруських) говірок серед цих записаних білорусів тільки 7,9 тис. (17% від загальної кількості), а підляськими говірками користується 32 тис. (69%) [там само]. Він переконаний:

«Мені треба було прожити майже 50 років, щоб зрозуміти, як поставити свій світ на такому фундаменті, на яким він мав стояти з самого початку, коли я тільки народився на своєму хуторі в сільці Ляхи на Підляшші. Кілометрів за 10–12 на північ від мого хутора були хутори й села, де люди говорили трохи інакше, з дзеканням і цеканням — “по-литвинському”, як би в нас сказали. Але це були такі самі люди, як ми, у яких була така сама доля, що й у нас, коли хочеш — той самий екзистенційний статус. Коли я пішов до школи, нас стали вчити білоруської літературної мови, і до мене дійшло, що нашим братам-литвинам (в оригіналі: *ліцьвінам*. — *О. С.*) у цьому сенсі пощастило. Вони можуть не тільки говорити, а й писати своєю мовою. А нам, підляшанам (в оригіналі: *падляшукам*. — *О. С.*), пощастило трохи менше, але тоді з цієї причини я не відчував ніякого дискомфорту» [там само].

Як бачимо, мотивація вдатися до таких заходів, що викликали загалом несхвальну оцінку серед провідників білоруських культурних організацій Підляшшя, для Я. Максим'юка лежала на поверхні щоденного життя: у межах однієї національної меншини (на його думку) в Польщі опинилися носії генетично різних говірок — українських (так не кваліфікованих у його писаннях) і білоруських. І діалектоносії це чітко усвідомлюють, як свідчать численні записи діалектологів. У своїй програмній праці «*Сom ne ro-svojomu?*», написаній польською, білоруською мовами та з використанням підляських говірок, Я. Максим'юк у другій частині «*Pisati ro-svojomu*» подає кредо (польською мовою):

«Мій постулат писати “по-своєму” стосується мови, якою щодня послуговується все ще значна кількість білорусів — так званих *пудляшуків* (в оригіналі: *puḍlaśôv*. — *О. С.*), — що живуть на Білосточчині між Нарвою і Бугом. Ця мова — а власне сукупність сільських говірок — не має загальноприйнятої назви, тому пропоную робочу назву для неї, пропоную назвати її своєю, принаймні до часу, коли буде досягнутий якийсь розумний консенсус <...> Може, та мова має називатися підляською (в оригіналі: *ten język rowinien się nazywać podlaskim / puḍlaśkim*. — *О. С.*)? Або просто руською (в оригіналі: *ruskim / ruśkim*. — *О. С.*), як називали у Великому князівстві Литовському (ВКЛ) мову колишніх русинів — предків сучасних білорусів та українців? Писемна версія руської мови, відома зі Статутів ВКЛ з XVI ст., дуже схожа на сучасну мову підляшан» [Maksimjuk 2014c : 55].

Певна річ, з погляду сучасної науки факти, наведені в цій цитаті, навряд чи варто коментувати, бо відчувається, що авторові бракує мовознавчої освіти та власне лінгвістичних аргументів. Проте оскільки розгляданий публіцистичний текст покликаний зробити життєздатним певний інтелектуальний продукт, що, на думку автора, може якимось завадити швидкій асиміляції

невеликої меншини в Польщі, то його варто прокоментувати крізь призму виявлення мотиваційної основи.

У згаданій книжці Я. Максим'юк подає текст⁷, у якому на питання, чи не пов'язаний його проєкт з «українізацією» підляшан, відповідає: «Ні. [Деться] саме про білорусизацію». Автор твердить, що 32 тис. підляшан за переписом 2002 р. «не мали наміру ідентифікувати себе будь-яким чином з українськістю, хоч *їхня мова, безумовно*, (курсив наш. — О. С.) ближча до стандарту української літературної мови, ніж до білоруської, про що з упертістю маніяка нагадує їм Союз українців Підляшшя. <...> Грубо кажучи, у перспективі доконає нас полонізація, а не українізація» [там само : 58–59]. Трохи пізніше додає: «Чи людину в Дубичах Церковних⁸, яка ідентифікує себе як білоруса, повинні зарахувати гуртом до українців, бо говорить “радіше по-українському, ніж по-білоруському”? Пояснення, що підляшан — з мовного погляду “несвідомих українців” — зробила білорусами більш або менш примусово комуністична влада в Польщі після Другої світової, становить, власне, один з прийомів такої навмисної аберації. І ця аберація надзвичайно образлива для тих “несвідомих українців”» [там само : 59–60].

Я. Максим'юк надрукував, на його думку, правописний кодекс⁹ для підляських говірок під назвою «Підляська [мова] легко й приємно, або Правила». Для писемного закріплення цих діалектів він пропонує використовувати «модифікований латинський алфавіт, який трохи відрізняється від польської абетки та алфавітів інших мов» [Maksimjuk 2014a : 213]. У цій абетці 43 графеми, їхнє звукове наповнення подано через посередництво польської мови:

2. Літери *ć, ś, ź* читаємо як польські *cz, sz, ź*.

3. Літери *d', t'* читаємо відповідно як м'які *d, t* у російській мові (*дь, ть*).

4. Літеру *v* читаємо як польське *w*.

5. Літеру *h* читаємо дзвінко, тобто як дзвінкий відповідник глухого звука *ch* (напр., *h* в англійських словах як *heavy* і *hard*).

6. Літеру *ł* читаємо без заокруглення губ, торкаючись язиком до передніх зубів.

7. Літери *ć, ś, ź, dź* читаємо з трохи меншим пом'якшенням, ніж відповідні літери в польській абетці.

8. Дифтонг *ô* читаємо, починаючи від *u* (укр. у. — О. С.) та плавно переходячи до *o*.

9. Дифтонг *iê* читаємо, починаючи від *i* та плавно переходячи до *e*.

10. Дифтонг *ê* читаємо, починаючи від *u* (укр. у. — О. С.) та плавно переходячи до *e*.

11. Решту літер підляського алфавіту читаємо як відповідні літери в польській абетці» [Maksimjuk 2014a : 214].

Як бачимо, автор запозичив чимало принципів чеської абетки, використавши літери *ć, ś, ź* в аналізованому алфавіті. Напевно, далось взяти багатолітнє перебування Я. Максим'юка в Празі та потужний графічний вплив чеської мови¹⁰. Упадають в око різні принципи передавання дифтонгів: в

⁷ Уперше надрукований у травневому числі журналу «Czasopis» 2005 р.

⁸ Село в Гайнівському повіті Підляського воєводства.

⁹ Текст містить 30 сторінок, надрукований польською мовою, ілюстраційний матеріал відбиває живе мовлення носіїв розглянутих говірок.

¹⁰ Я. Максим'юк друкує тексти підляськими говірками за власною орфографією також і за межами Польщі. У чесько-білоруському науковому збірникові Карлового

одному випадку маємо диграф *iê* для позначення двозвука [iɛ], а в іншому дифтонг [ye] позначувано однією графемою *ê* (*ô* позначає [yo]). У деяких частинах «кодифіковано» неоднакове написання субститутів на місці етимологічного *ě (*biêty, viêra*, але *vidro*) та ін.

Оприлюднений документ варто буде окремо проаналізувати детальніше, особливо ту частину, яка стосується опису парадигматики підляських говірок, передавання звукосполучень на письмі й т. ін., а проте навіть поверховий погляд на згаданий текст дає підстави для попередніх цілком обґрунтованих висновків. По-перше, головною причиною такого проєкту варто вважати саме охоронну функцію, яку плекає його ініціатор. Цей діалектний масив за своїми релевантними рисами консонантизму й вокалізму істотно відрізняється від сучасної білоруської літературної мови, що в обставинах дедалі сильнішого полонізаційного тиску на меншину не може бути комунікаційно потужною в Польщі. По-друге, тільки внаслідок поширення відомостей про сучасну українську літературну мову на Підляшші в останній третині ХХ — на початку ХХІ ст., а також отримання ширшої інформації про її певний образ завдяки діяльності Союзу українців Підляшшя, у деяких середовищах виникають передумови для форсованих дивергентних процесів, які здебільшого характеризують саме зміни в мовній свідомості діалектоносіїв, ніж в узусі меншини. Крім того, саме діячі Союзу українців Підляшшя стали активно друкувати художні й публіцистичні тексти підляськими говірками в латинському графічному оформленні, проте така практика ґрунтувалася на традиціях польської орфографії, що давало змогу носіям підляських говірок, вихованим у польських школах, легко читати написане.

Розглядаючи ареал істотно втрачає свою потужність. Дослідники часто зазначають, що молодше покоління послуговується здебільшого польською мовою. Через це соціолінгвістичний статус місцевих говірок досить низький¹¹. Ю. Гаврилюк¹² так пише про це: «Sztoraz szirszy kontakt z pólskoju mowoju wede do padennia rúwnia znannia ukrajínskoji mowy — i ne ono sered molodi w mi^osti, ale i sered starszych, a nawit i na seli^o. Molod', peredusi^m w mi^ostowi, maje moźliwost' dobre wyuczyti pólsku mowu, jakaja czasto zastupaje jim rúdnú, ale lude po sorok i búlsz li^ot — selany j robútniki — howorat tak samo kiepsko po-ukrajínsku jak i po-pólsku. W ukrajínsku mowu li^ozut jim pólski słowa, a na pólsku mowu nakładajet'sia ukrajínska hramatyka i tworyt'sia jakijś żargon, a ne mowa» [Нawryluk : 49]. Наведений текст показовий — і за змістом, і за формою. Він привертає увагу до явища міжмовної інтерференції, поширеного в ареалі, а також демонструє застосування впізнаваних для всіх громадян Польщі орфографічних принципів польської мови для запису підляських говірок, окрім, певна річ, спеціального позначення дифтонгів. Така

університету «České vědomi Bělarusi = Чеськає ўсведамленне Беларусі» (2013) він надрукував статтю про «кодифікацію підляської мови».

¹¹ М. Жаковська, характеризуючи мовлення мешканців с. Жуків біля Володави, зауважує: «Місцеву українську говірку мешканці трактують як “мовлення по-хахляцькому” або “по-своєму”. Молодше покоління послуговується власне польською мовою. І те, що найстарші користуються українською говіркою, оцінюють нерідко негативно» [Żakowska : 352]. Докладніше про мовну ситуацію в с. Жуків див.: [Czyżewski, Warchoł : 150–151].

¹² Відомий дослідник Підляшшя, письменник, член Національної спілки письменників України, громадський діяч, історик, головний редактор журналу «Над Бугом і Нарвою», уродженець м. Більська-Підляського, народився 1964 р.

графічна система набагато прийнятніша для діалектоносіїв, ніж ускладнений незнайомими для загалу знаками проєкт, що його пропагує Я. Максим'юк.

Як ми вже зазначили, перші спроби ввести підляські говірки в літературний ужиток припадають на початок ХХ ст. І піонером у цьому процесі був М. Янчук¹³ (1859–1921), який, за словами Б. Бялокозовича, мріяв про художню літературу своєю говіркою, опрацював її правопис, сам писав твори, використовуючи цей ідіом [Лесів : 401]. Говіркою рідного села Ставки (нині Володавського повіту Люблінського воєводства) писав вірші С. Сидорук (1919–2012). Найпомітнішим за силою художнього вияву проєктом використання підляських говірок у сучасній літературі, але без конфронтації із сучасною українською літературною мовою, стали тексти І. Киризяка¹⁴, Є. Жабінської¹⁵, Ю. Гаврилюка. Є. Жабінська використовує для своїх віршів і кирилицю, і латиницю. Наприклад, вірш 1987 р. в кириличній графіці має таку форму: «Мово простого народу // ти мене колишеш // льогкім повівом// ліетнього віетру // над рудною землею // несподівано вітаєш // в чужих сторонах // учиш познавати // серця люди // кажеш вієрити // в могутність слова // що змієнює історію народув // розлівається гордимі звуками // На все наше Пудляшше» [Лесів : 408].

У збірнику Ю. Гаврилюка «Nechaj żywe Pudlasze!» (2001), надрукованому латинською графікою, художні й публіцистичні тексти написані підляськими говірками. Проте орфографічні принципи цих писань відрізняються від того, що пропонує Я. Максим'юк. Наприклад, вірш Є. Жабінської в цьому виданні має таку форму: «Pudlasze — // — zemla rŭdna, // czastyna sercía // twoho i moho, // oczy zadywlony // w proszłé // teperysznie // majbutnie; // Pudlasze — // — nerozkazana mrija» [Навгылук : 8].

Свого часу Ю. Гаврилюк запропонував записувати підляські говірки засобами української орфографії в брошурі «Пропозиції запису пудляських діалектув» (1988). Напевно, саме з цієї праці й починається новітня, ось уже майже сорокарічна, традиція використання підляських говірок у художній літературі й публіцистиці згідно з графічною системою української мови. Тільки така практика не стала конфронтаційною до сучасної української літературної мови, а радше, навпаки, була прикладом конвергенції цих двох ідіомів. Діяльність Я. Максим'юка — це антитеза до діяльності Ю. Гаврилюка.

На думку Г. Максим'юка¹⁶, поширення сучасної української літературної мови на Підляшші було пов'язане з особливостями освітнього процесу в білоруському ліцеї м. Більська на зламі 70-х – 80-х рр. ХХ ст.:

«А школа, безумовно, полонізувала найсильніше. І я кажу не тільки про свою базову освіту (класи 1–8), а й про так званий “білоруський ліцей” імені Броніслава Тарашкевича в Більську. Там ми мали уроки білоруської мови, але на перервах і учні між собою, і вчителі з учнями говорили тільки

¹³ Уродженець с. Корниця, що поблизу м. Константинова (нині Більського повіту Люблінського воєводства).

¹⁴ Член Національної спілки письменників України, уродженець с. Крив'ятичі, що поблизу м. Більська-Підляського.

¹⁵ Член Національної спілки письменників України, учительює в м. Більську-Підляському, уродженка цього міста.

¹⁶ Г. Максим'юк — дружина Я. Максим'юка, її батьки походять із сіл Пльоски та Кнорози, у ранньому дитинстві переїхала до м. Більська. Понад 20 років живе в Чехії. Авторка художньої книжки «Biêłsk, Knorozy, Ploski (i inšy vjoski)» (2019), написаної підляською говіркою. Редактором видання був Я. Максим'юк.

польською. Я тільки з однією подружкою говорила по-підляському. Інші вже говорили зі мною по-польському. Та й учителі не заохочували зберігати нашу підляську мову. Я пам'ятаю, як одна вчителька білоруської мови влаштувала гучний скандал, коли один з наших колег відізався до неї на перерві по-своєму. “Jak śmiesz, — кричала, — mówić do mnie w tym języku?!” Ось таку приблизно форму мала наша національна освіта під кінець 1970-х і на початку 1980-х років. Певний неприємний осад від цього ліцею лишився в мене на все життя. І мене не надто дивує, що за такого підходу до підляської мови якраз із цього ліцею вийшло пізніше ядро українського руху на Підляшші — ті хлопці переорієнтувалися з білорусів (або радше з поляків, якими виховував їх наш ліцей) на українців. Мовляв, українська свідомість допоможе їм зберегти хатню мову, якою гребує школа. Хотіли начебто добре зробити, а скінчили як усі — плюнули на підляську мову й пішли писати українською літературною» [Соўсь].

Про гостроту конфронтації між двома ідентичностями яскраво свідчить історія з виставою Я. Стельмашук за повістю О. Забужко «Казка про калинову сопілку». Цей спектакль був показаний не тільки по всій Польщі, а й за кордоном. За повідомленням Л. Лабович, Я. Стельмашук назвала свою монодраму «Я й у полі вербою росла» (в основі — Максим'юків текст «Kazka pro kalinovoho svistiolika», який був переспівом говіркою с. Ляхи, хоч Я. Максим'юк називає цей твір «перекладом на підляську мову»). О. Забужко 2012 р. була під час показу вистави в Драматичному театрі в Білостоці, підляський варіант «Казки» їй сподобався. Письменниця не сумнівалася, що це ще один український варіант її твору, про це вона розповіла С. Савчукові в інтерв'ю для радіопередачі «Українська думка»:

«— Пан Максим'юк мені потелефонував і сказав, що він переклав “Казку ...”. Він навіть не казав “підляська говірка”, але “так як у нас в селі говорять, так як я з вами говорю”. На що я сказала: “Ну, хвилиночку, але ж ви говорите по-українськи, ну, діалектом, трохи чути, але абсолютно перфектно українською мовою”. “Ні, ні, — сказав він, — це діалект білоруської”. Ми не зійшлися на тому, чи це діалект білоруської, чи української мови. Але в кожному разі, це забавно думати, що тебе перекладали з української на діалект української. Небагато письменників можуть таким похвалитися» [Лабович 2012]. Я. Максим'юк цю подію пояснював діаметрально протилежно: «Журналісти з Союзу українців Підляшшя досить нахабно зарахували цю постановку до активу досягнень української меншості в Польщі, чим сильно збентежили саму авторку “Казки про калинову сопілку”, Оksану Забужко, яка подивилася Асин (Я. Стельмашук. — О. С.) спектакль <...> Коли це українська вистава, так навіщо було перекладати текст з української на якусь іншу мову?! — дивувалася письменниця, коли ми з нею зустрілися в Празі» [Maksimjuk 2014b : 155].

Французький мовознавець А. Фрей ще 1928 р. обстоював думку, що в основі мовних змін лежать п'ять тенденцій: аналогія (серед іншого народна етимологія, контамінація, атракція), диференціація, економія (стислість), незмінність, експресивність. На думку В. Г. Гака, до цих чинників варто додати ще один: нерівномірність мовної компетенції в носіїв тієї самої мови, а також темп мовлення [Гак : 292]. Якщо екстраполювати поняття нерівномірності компетенції з розвитку мовної системи на розвиток мовної свідомості, то можна побачити, що високий ступінь такої нерівномірності серед діалектоносіїв стає причиною дивергенції ідіомів, зокрема й діалектних систем і літературної мови, незважаючи на їхню генетичну спорідненість. «Сучасна логіка показала, що <...> людині властиво оперувати розпливчастими поняттями з твердим ядром і нечіткими межами» [там само]. Мовна свідомість

мість — «не початкова даність і не природжена риса, а продукт культурного розвитку» [Селігей : 18], що цілком залежить від духовної структури та культурної потужності етнічної групи. Мовна свідомість носіїв підляських говірок дуже нечітка, адже діалектоносії можуть мати цілком різні ідентичності, що часом переходять у поле гострого протистояння, хоч власне лінгвальних підстав для цього немає. Мовна стійкість залежить від рівня мовної свідомості [там само : 26], тому в ареалах з пришвидшеними асиміляційними процесами мовна свідомість завжди аморфна. Упродовж останніх трьох десятиліть ми можемо спостерігати рівнобіжні тенденції: конвергенції і дивергенції підляських говірок та сучасної української літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Аркушин Г. Голоси з Підляшшя. Луцьк : Вежа, 2007. 533 с.
- Аркушин Г. Українські говірки Підляшшя: сучасне усне мовлення. Луцьк : ФОП Іванюк В. П., 2022. 196 с.
- Бевзенко С. П. Діалектологія. Київ : Вища шк., 1980. 246 с.
- Гак В. Г. От хаоса к порядку и от порядка к хаосу («Анархия — мать порядка, порядок — отец анархии»). *Логический анализ языка. Космос и хаос : Концептуальные поля порядка и беспорядка* / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва : Индрик, 2003. С. 286–293.
- Громик Ю., Яворський А. Поліські діалекти в сучасній художній літературі. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 304 с.
- Жилко Ф. Т. Нариси з діалектології української мови. Київ : Рад. шк., 1955. 314 с.
- Лабович Л. 25 років Союзу українців Підляшшя. *Наш вибір*. 01.04.2017. URL: <https://naszwybir.pl/25-rokiv-soyuzu-ukrayintsiv-pidlyashshya> (дата звернення: 15.05.2025).
- Лабович Л. Немаловажні казки про сопілку і свістьолік. *Над Бугом і Нарвою*. 2012. № 6. URL: https://nadbuhom.pl/art_2757.html (дата звернення: 15.12.2020).
- Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава : Укр. архів, 1997. 495 с.
- Селігей П. Структура й типологія мовної свідомості. *Мовознавство*. 2009. № 5. С. 12–29.
- Соўсь Г. Як ва ўмовах жорсткай палянізацыі застацца сабой. Сповідзь беларускі Падляшша [інтерв'ю з Г. Максим'юк]. *Радыё Свабода*. 04.03.2019. URL: <https://www.svaboda.org/a/29802767.html> (дата звернення: 04.03.2019).
- Сподарик Г. Чи вірогідні дані перепису 2021 року щодо меншин? *Наше слово*. 2024.02.26. № 5. URL: <https://nasze-slowo.pl/chy-virogidni-dani-perepysu-2021-roku-shhodo-menshyn/> (дата звернення: 15.05.2025).
- Ткачук М. Писемна традиція Північного Підляшшя: говірка чи літературна мікрорма. *Діалекти в умовах сучасних викликів* / за ред. Т. Ястремської, Д. К. Рембішевської. Львів; Варшава : [б. в.], 2024. С. 202–213.
- Шупа С. Ян Максим'юк і праруї на падляскім фронце [інтерв'ю з Я. Максим'юком]. *Радыё Свабода*. 08.09.2014. URL: <http://www.svaboda.org/content/article/26572792.html> (дата звернення: 08.09.2014).
- Яворський А. Ю. Актуалізація поліських говорів у сучасному художньому тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2015. 20 с.
- Яручик В. П. Українська література в Польщі. Луцьк : Твердиня, 2009. 156 с.
- Яручик В. П. Українська поезія, творена в Польщі після Другої світової війни. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. 228 с.
- Czyżewski F., Warchoń S. Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczy-

- zny. Lublin : Wyd-wo Uniw. M. Curie-Skłodowskiej, 1998. 497 s.
- Hawryluk J. Nechaj żywe Pudlasze! Z pereżytoho i peredumanoho. Bielsk : [no publ.], 2001. 128 s.
- Jekaterynczuk A. Autoidentyfikacja etniczna i językowa ukraińskojęzycznych mieszkańców Podlasia. Na podstawie badań językoznawczych. *Konteksty Społeczne / Social Contexts*. 2019. T. 7. N 1 (13). S. 24–41.
- Karabowicz T., Jaruczyk W. Literatura ukraińska na Podlasiu: od gwary do języka literackiego. *Лінгвостиліст. студії*. 2020. Вип. 12. С. 83–96.
- Karcevskij S. Du dualisme asymetrique du signe linguistique. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague I*. Prague : [no publ.], 1929. P. 88–92.
- Maksimjuk J. Podlaski łatwo i przyjemnie, czyli regulki. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók : Struha Editions, 2014a. S. 213–243.
- Maksimjuk J. Пустое мацярынскае сэрца, або Кола замкнулася. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók : Struha Editions, 2014b. S. 154–162.
- Maksimjuk J. Pisati po-svojomu. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók : Struha Editions, 2014c. S. 55–64.
- Paul H. Principien der Sprachgeschichte. Halle : [no publ.], 1880. 288 s.
- Sajewicz M. O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostocczyźnie. *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / red. F. Czyżewski, M. Łesiów*. Lublin : Wyd-wo Un-tu M. Curie-Skłodowskiej, 1997. S. 91–107.
- Żakowska M. Z folkloru pieśniowego wsi Żuków koło Włodawy. *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim / red. F. Czyżewski*. Lublin : [no publ.], 2001. S. 351–369.

ДЖЕРЕЛА

- Країна Країна свогого слова: Антологія україномовного письменства Підляшшя / упоряд. та вступ Ю. Гаврилюк. Більськ-на-Підляшші : [б. в.], 2023. 512 с.
- AGWB Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź : [no publ.], 1980. T. 1.
- GPP Gwary Północnego Podlasia / red. M. Stepaniuk. Bielsk Podlaski; Puchły : [no publ.], 2008.

Дата надходження до редакції: 17.05.2025

Дата надходження після доопрацювання: 20.05.2025

Дата затвердження редакцією: 23.05.2025

REFERENCES

- Arkushyn H. (2007). Holosy z Pidliashshia. Lutsk: Vezha. [In Ukrainian].
- Arkushyn H. (2022). Ukrainski hovirky Pidliashshia: suchasne usne movlennia. Lutsk: FOP Ivaniuk V. P. [In Ukrainian].
- Bevzenko S. P. (1980). Dialektolohiia. Kyiv: Vyshcha shkola. [In Ukrainian].
- Czyżewski F., Warchoł S. (1998). Polskie i ukraińskie teksty gwarowe ze wschodniej Lubelszczyzny. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Hak V. H. (2003). Ot khaosa k poriadku i ot poriadka k khaosu («Anarkhiia — mat' poriadka, poriadok — otets anarkhii»). *Lohicheskii analiz tazyka. Kosmos i khaos: Kontseptual'nye polia poriadka i besporiadka / N. D. Arutiunova* (Chief Ed.). Moscow: Indrik, 286–293. [In Russian].
- Hawryluk J. (2001). Nechaj zyve Pudlashe! Z perezhytoho i peredumanoho. Bielsk: [no publ.]. [In Ukrainian].
- Hromyk Yu., Yavorskyi A. (2022). Poliski dialekty v suchasni khudozhnii literaturi. Lutsk: Vezha-Druk. [In Ukrainian].
- Jekaterynczuk A. (2019). Autoidentyfikacja etniczna i językowa ukraińskojęzycznych

- mieszkańców Podlasia. Na podstawie badań językoznawczych. *Konteksty Społeczne / Social Contexts*. Vol. 7, (1), (13), 24–41.
- Karabowicz T., Jaruczyk W. (2020). Literatura ukraińska na Podlasiu: od gwary do języka literackiego. *Linhvostylistychni studii*, (12), 83–96.
- Karcevskij S. (1929). Du dualisme asymetrique du signe linguistique. *Travaux du Cercle Linguistique de Prague 1*. Prague: [no publ.], 88–92.
- Labovych L. (2017). 25 rokov Soiuzu ukrainsiv Pidliashshia. *Nash vybir*. URL: <https://naszwybir.pl/25-rokiv-soyuzu-ukrayintsiv-pidlyashshya> (last accessed: 15.05.2025). [In Ukrainian].
- Labovych L. (2012). Nematovazhni kazky pro sopilku i svistolik. *Nad Buhom i Narvoiu*. URL: https://nadbuhom.pl/art_2757.html (last accessed: 15.12.2020). [In Ukrainian].
- Lesiv M. (1997). Ukrainski hovirky u Polshchi. Varshava: Ukrainskiy arkhiv. [In Ukrainian].
- Maksimjuk J. (2014c). Pisati po-svojomu. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók: Struha Editions, 55–64. [In Belarusian].
- Maksimjuk J. (2014a). Podlaski łatwo i przyjemnie, czyli regulki. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók: Struha Editions, 213–243.
- Maksimjuk J. (2014b). Pustoe matsiarynskae siartsa, abo Kola zamknulasia. *Čom ne po-svojomu? Elementarz podlaski z objaśnieniami*. Biłostók: Struha Editions, 154–162. [In Belarusian].
- Paul H. (1880). Principien der Sprachgeschichte. Halle: [no publ.].
- Sajewicz M. (1997). O białorusko-ukraińskiej granicy językowej na Białostoczczyźnie. *Ze studiów nad gwarami wschodniosłowiańskimi w Polsce / F. Czyżewski, M. Łesiów* (Eds.). Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 91–107.
- Selihei P. (2009). Struktura i typolohiia movnoi svidomosti. *Movoznavstvo*, (5), 12–29. [In Ukrainian].
- Shupa S. (2014). Jan Maksimiuk i praryŭ na padliaskim froncie [interview z Ia. Maksymiu-kom]. *Radyjo Svaboda*. URL: <http://www.svaboda.org/content/article/26572792.html> (last accessed: 08.09.2014). [In Belarusian].
- Soŭs H. (2019). Jak va ŭmovach žorstkaj palanizacyi zastacca saboj. Spoviedz bielaruski Padliašša [interview z H. Maksymiuk]. *Radyjo Svaboda*. URL: <https://www.svaboda.org/a/29802767.html> (last accessed: 04.03.2019). [In Belarusian].
- Spodyaryk H. (2024). Chy virohidni dani perepysu 2021 roku shchodo menshyn? *Nashe slovo*, (5). URL: <https://nasze-slovo.pl/chy-virogidni-dani-perepysu-2021-roku-shhodo-menshyn/> (last accessed: 15.05.2025). [In Ukrainian].
- Tkachuk M. (2024). Pysemna tradytsiia Pivnichnoho Pidliashshia: hovirka chy literaturna mikromova. *Dialekty v umovakh suchasnykh vyklykiv*. T. Yastremska, D. K. Rembischevska (Chief Eds.). Lviv; Warsaw: [no publ.], 202–213. [In Ukrainian].
- Yaruchyk V. P. (2009). Ukrainka literatura v Polshchi. Lutsk: Tverdynia. [In Ukrainian].
- Yaruchyk V. P. (2010). Ukrainka poeziia, tvorena v Polshchi pislia Druhoi svitovoi viiny. Lutsk: Volynskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky. [In Ukrainian].
- Yavorskyi A. Yu. (2015). Aktualizatsiia poliskykh hovoriv u suchasnomu khudozhnomu teksti: Abstract of Cand. of Philol. Sc. Diss. Lutsk. [In Ukrainian].
- Żakowska M. (2001). Z folkloru pieśniowego wsi Żuków koło Włodawy. *Język i kultura na pograniczu polsko-ukraińsko-białoruskim*. F. Czyżewski (Ed.). Lublin: [no publ.], 351–369.
- Zhylko F. T. (1955). Narysy z dialektolohii ukraińskoi movy. Kyiv: Radianska shkola. [In Ukrainian].

SOURCES

- AGWB Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. (1980). Vol. 1. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: [no publ.].
- GPP Gwary Północnego Podlasia. (2008). M. Stepaniuk (Ed.). Bielsk Podlaski; Puchły: [no publ.].
- Kraina Kraina svoiho slova: Antolohiia ukrainomovnoho pysmenstva Pidliashshia. (2023). Yu. Havryliuk (Comp. & Intro.). Bilsk na Pidliashshi: [no publ.]. [In Ukrainian].

Received: 17.05.2025

Received in revised form: 20.05.2025

Accepted: 23.05.2025

Oleksandr SKOPNENKO

O. O. Potebnia Institute of Linguistics of the National Academy of Sciences of Ukraine

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

E-mail: samarivskyj@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6814-5041>

PODLASIE DIALECTS AND THE NEW UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE: DIVERGENCE, CONVERGENCE, OR CONFRONTATION?

The article examines the processes of convergence and divergence between the dialects of Northern Podlasie (Poland) and the new standard Ukrainian literary language from the late 20th to the early 21st century. The Podlasie dialects belong to the peripheral dialectal systems of the ancient northern variety of the Ukrainian language.

In this region, the new Ukrainian literary language had long remained inactive, as after World War II, speakers of the Podlasie dialects were officially recognized as Belarusians. This contributed to the use of the new Belarusian literary language in the media and in the national-cultural organizations of the said minority. Since the late 1980s, a Ukrainian cultural movement has emerged in Northern Podlasie, and the new Ukrainian literary language began to compete with Belarusian for the right to perform the emblematic function for this minority group.

Today, some speakers of the Podlasie dialects identify as Belarusian, while others identify as Ukrainian. The linguistic awareness of most dialect speakers is vague, and active processes of Polonization are underway. Heated debates take place between dialect speakers with different identities (Belarusian and Ukrainian) concerning the role and place of the Podlasie dialects within the linguistic landscape of Central and Eastern Europe.

Texts written in Podlasie dialects should become an important source for characterizing the linguistic consciousness of dialect speakers and for providing a sociolinguistic profile of the dialectal space as a whole. The use of dialectal expressive means in artistic and journalistic works performs a protective function and also motivates some speakers of these dialects to raise the issue of codifying a so-called "Podlasie literary microlanguage". The formation of a stable practice of such a microlanguage depends on numerous extralinguistic factors, which have not yet materialized in Podlasie. Should a literary microlanguage based on the Podlasie dialects emerge in the future, it would constitute yet another idiom within the Ukrainian diasystem.

Keywords: Ukrainian dialects, new Ukrainian literary language, Podlasie, linguistic consciousness, sociolinguistics, identity, codification.